

UDK :323/321:1(09) (584.4)

Muxiddin ABDURAXMONOV,
O'zbekiston Milliy universiteti dotsenti v.b., PhD
E-mail: Muxiddin1967@gmail.com

O'zMU professori B.To'ychiyev taqrizi asosida

MARKAZIY OSIYO ORQALI O'TADIGAN TRANSPORT- LOGISTIKA VA KOMMUNIKATSIYA ALOQALARINING STRATEGIK YO'NALISHLARI

Аннотация

Maqolada Markaziy Osiyo mintaqasi davlatlarining murakkab xalqaro siyosiy vaziyat sharoitida xorijlik hamkorlar bilan milliy manfaatlarini himoya qilgan holda mavjud transport-logistika yo'nalishlariga muqobil bo'lgan transport marshrutlar loyihalarini ishlab chiqish va amalga oshirish hamda iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash muammolari bo'yicha strategik rejalar mohiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, Yevropa Ittifoqi, Shanxay hamkorlik tashkiloti, milliy manfaatlar, strategik rejalar, transport koridorlari, investitsiyalar, transport-logistika infratuzilmasi, transkaspiy transport yo'lagi, tranzit salohiyati.

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКИХ И КОММУНИКАЦИОННЫХ СВЯЗЕЙ ПО ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Аннотация

В данной статье освещены сути стратегических планов стран Центральной Азии совместно с зарубежными партнерами по разработке и реализации альтернативных проектов транспортных маршрутов к существующим транспортно-логистическим направлениям, а также проблемы обеспечения экономической безопасности.

Ключевые слова: Центральная Азия, Европейский Союз, Шанхайская организация сотрудничества, национальные интересы, стратегические планы, транспортные коридоры, инвестиции, транспортно-логистическая инфраструктура, транскаспийский транспортный коридор, транзитный потенциал.

STRATEGIC DIRECTIONS OF TRANSPORT, LOGISTICS AND COMMUNICATION LINKS THROUGH CENTRAL ASIA

Annotation

This article highlights the essence of the strategic plans of the Central Asian countries together with foreign partners for the development and implementation of alternative projects of transport routes to existing transport and logistics directions, as well as the problems of ensuring economic security.

Key words: Central Asia, European Union, Shanghai Cooperation Organization, national interests, strategic plans, transport corridors, investments, transport and logistics infrastructure, trans-Caspian transport corridor, transit potential.

Kirish. Jahondagi murakkab iqtisodiy-siyosiy vaziyat, xususan Rossiya-Ukraina urushi, Yevropa- Osiyo transport tizim va savdo yo'llarini qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi. Davlat boshqaruv tizimida sifatli va samarador transport-logistika iqtisodiy taraqqiyot, tovar va fuqarolar harakati uchun katta ahamiyatga ega. Hozirgi sharoitda xalqaro, mintaqaviy tashkilotlar o'zaro savdo aloqalarini yaxshilash, soliqdan ozod etish, xorijiy investitsiyalarni himoyalash yo'nalishida harakat qilmoqdalar. Bu sharoitda Markaziy Osiyo (MO) mintaqasi o'zining strategik ahamiyatini yanada oshirgan holda, xalqaro savdo va tranzit yo'nalishlarida muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va Turkmanistonning transport, logistika va kommunikatsiya sohasidagi pozitsiyalari, xalqaro hamkorlik va investitsiyalar bu sohaning rivojiga katta ta'sir ko'rsatmoqda.

O'zbekistonning transport infratuzilmasi, xususan, temir yo'l, avtomobil va aviatsiya tarmoqlari, mamlakatning tranzit salohiyatini oshirishga qaratilgan. Yevropa Ittifoqi bilan hamkorlikda Transkaspiy transport yo'lagi orqali yuklarning 15 kun ichida o'tishi maqsad qilingan. Yevropa Ittifoqi (EI) va MO o'rtasidagi transport aloqalariga 10 mlrd yevro sarmoya kiritiladi. Qozog'istonning geografik joylashuvi uni Yevroosiyo o'rtasidagi muhim tranzit yo'lagiga aylantiradi. Qozog'iston hududi orqali o'tadigan transport koridorlari Yevropa-Osiyo savdo samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Qirg'izistonning transport infratuzilmasi, asosan Qozog'iston va O'zbekiston bilan bog'lovchi yo'nalishlarga yo'naltirilgan. Bu mamlakat tranzit salohiyatini oshirish uchun xalqaro hamkorlik va investitsiyalar muhim ahamiyatga ega. Tojikistonning transport infratuzilmasi, asosan Qirg'iziston va O'zbekiston bilan bog'lovchi yo'nalishlarga yo'naltirilgan. Bu mamlakat tranzit salohiyatini

oshirish uchun xalqaro hamkorlik va investitsiyalar muhim ahamiyatga ega. Turkmanistonning transport infratuzilmasi, asosan Qozog'iston va Eron bilan bog'lovchi yo'nalishlarga yo'naltirilgan. Bu mamlakat tranzit salohiyatini oshiradi hamda uning mintaqa davlatlari va energoresurslarni import qiluvchi mamlakatlar bilan integratsiyasini takomillashtirish imkonini yaratadi.

Jumladan, YeI Markaziy Osiyoda barqaror transport logistika infrastruktura tizimini qariyb 1,5 milliard yevro miqdorida birgalikda moliyalashtirish orqali qo'llab-quvvatlaydi. Bu mablag'lar transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish, multimodal yo'nalishlarni rivojlantirish va tranzit salohiyatini oshirishga qaratiladi[3].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Zamonaviy transport koridorlari yirik infrastrukturaviy loyihalar, jumladan "aqlli" shaharlar, yuqori tezlikdagi temiryo'llari va global darajadagi yuk tashish koridorlarini o'z ichiga oladi [1]. Sharqiy Yevropadagi murakkab siyosiy vaziyat va aksilrossiya sanksiyalarining an'anaviy transport koridorlari faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi sharoitida MO davlatlari uchun muqobil transport marshrutlariga chiqish imkoniyatini ko'rib chiqish dolzarb masalaga aylangan. Ushbu vaziyatda Markaziy Osiyo mintaqasi uchun tashqi ko'pvекtorli siyosatni olib borish iqtisodiy-moliyaviy imkoniyatlar, xususan xalqaro savdo yo'llariga chiqish uchun yangi muqobil transport-logistika loyihalarini amalga oshirish imkonini beradi [4]. Shanxay hamkorlik tashkiloti (ShHT) doirasida transport loyihalarini amalga oshirish asosiy omil transport-logistika sohasida tashkilotga a'zo davlatlar o'rtasidagi texnik, texnologik va ma'muriy-boshqaruv tizimlaridagi to'siqlarni bartaraf qilish hamda o'zaro harakatlarni

muvoqilashirishga qaratilgan yagona siyosat yuritishda muhim ahamiyatga ega.

Tahlil va natijalar. Transkaspiy transport yo'lagi loyihasi Yel-MO savdo samaradorligini oshirish uchun muhim yo'nalish bo'lib, ushbu mintaqalararo transport-logistika loyihalariga 10 mlrd yevro sarmoya kiritilishi belgilangan. Jumladan, transport aloqalarini takomillashtirish va yuklarning o'tish muddatini qisqartirish multimodal yo'nalishi doirasida Yel Bryussel shahrida bo'lib o'tgan Yel- MO transport aloqalari bo'yicha investorlar forumi doirasida Markaziy Osiyoda barqaror transport tizimi rivojiga 1,5 mlrd yevro, transport sektorini modernizatsiya qilish loyihalarini moliyalashtirishga qo'shimcha 3 mlrd yevro ajratishni rejalashtirgan. Mintaqamizda barqaror transport tizimini qo'llab-quvvatlash Yelning 2021 yil 1 dekabrda qabul qilingan dunyo bo'ylab raqamlashtirish, iqlim, energetika, transport, ta'lim, sog'liqni saqlash kabi sohalarida "Global darvoza" (Global Gateway) yirik loyihalar strategiyasi maqsadlariga mos keladi. Bu yo'nalishda 2023 yilning 2 iyunida Qirg'izistonning Cho'ponota shahrida o'tkazilgan Markaziy Osiyo va Yel yetakchilari uchrashuvida ham ushbu strategiya doirasidagi dasturlar muhokama qilingan.

Mazkur investitsiyalar asosan yuklar 15 kunda o'tishiga erishilishi kutilayotgan O'rta yo'lak deb ham ataladigan transkaspiy transport yo'lagini rivojlantirishga yo'naltirilishi belgilangan. Bu yo'lak Xitoy va MO davlatlarini Kaspiy dengizi, Ozarbayjon, Gruzziya va Turkiya orqali Yel bilan bog'laydi hamda RF- Belarus-Polsha quruqlik transport yo'nalishiga muqobil hisoblanadi. Chunki, Rossiya-Ukraina urushi natijasidagi vaziyat bois Yel va Osiyo o'rtasida ishonchli, samarali transport-savdo yo'liga ega bo'lish, mintaqalararo integratsiya va iqtisodiy rivojlanish kafolati hisoblanadi. Shu sababli Yevropa Komissiyasi ko'rsatmasi asosida MO davlatlari bilan Yevropa investitsiya banki (EIB) umumiy qiymati 1,47 mlrd, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki (ETT) 1,5 mlrd yevrolik investitsiya portfeliga ega anglashuv memorandumlari imzolashgan bo'lib, ular transport-logistika rivoji, mahalliy ish o'rinlari yaratish va mintaqaviy integratsiya hamda siyosiy, iqtisodiy munosabatlarni diversifikatsiya qilishga katta hissa qo'shadi.

Ushbu yo'nalishdagi muqobil loyihalardan biri Xitoyning "Bir belbog' - bir yo'l" - Yevroosiyo, Afrika va Lotin Amerikasi mamlakatlari bilan savdo, investitsiya va transport aloqalarini mustahkamlashni ko'zda tutadi. Ushbu loyihaning asosiy yo'nalishlari: Janubiy-Sharqiy Osiyo - Xitoy - Markaziy Osiyo - Yevropa yo'nalishida Xitoydan MO va Yevropagacha bo'lgan temir yo'l, avtomobil yo'llarini o'z ichiga oladi. Xitoy - Pokiston - Afg'oniston - MO yo'nalishi Kavkaz mintaqasi va Yelga chiqadigan transport yo'nalishlarini o'z ichiga oladi. Ushbu dasturlar raqamli infratuzilma, internet, optik simli aloqa, sun'iy intellekt va raqamli xizmatlar orqali savdo aloqalarini mustahkamlash hamda tibbiyot, farmasevtika va sog'liqni saqlash sohasidagi hamkorliklarni ham qamrab oladi.

Ushbu loyiha MO davlatlari uchun bir qator imkoniyatlarni taqdim etadi:

iqtisodiy yo'nalishda avtomobil va temiryo'llar, portlar, elektr stansiyalari va logistika markazlariga infratuzilmaviy

sarmoya kiritiladi, transport- logistika tizimining modernizatsiya qilinishi savdo aylanmasini kuchaytiradi hamda Xitoy investitsiyalari yordamida sanoat rivojlanadi va mahalliy aholi uchun yangi ish o'rinlari yaratiladi;

ijtimoiy yo'nalishda aholi turmush darajasi oshadi, madaniy aloqalar va ta'lim bo'yicha hamkorlik kengayadi, iqtisodiy faollik bois qashshoqlik darajasi pasayadi;

transport-logistika yo'nalishida MO orqali o'tuvchi transport yo'laklarida (Xitoy- Qozog'iston - O'zbekiston - Turkmaniston - Eron) yuk tashish optimallashtadi, Yevropa bozoriga tez va arzon logistika yo'li orqali chiqish imkoniyatiga ega bo'linadi.

siyosiy va geostrategik yo'nalishda mintaqa davlatlari xalqaro maydonda o'z nufuzini oshirib, ko'p tomonlama hamkorlikda faol ishtirok etadi, mintaqaviy xavfsizlik, siyosiy hamkorlik va aloqalar mustahkamlanadi.

Ushbu loyiha Markaziy Osiyo uchun transport infratuzilmasi rivoji, savdo hajmi oshishi, ish o'rinlari yaratilishi, ta'lim va madaniyat sohalarida hamkorlik taqdim etadi, ammo mintaqa davlatlari o'z milliy manfaatlarini himoya qilgan holda, oqilona siyosat yuritishlari zarur [2].

Xulosa va takliflar. Markaziy Osiyo mintaqasi ushbu loyihalarni amalga oshirish jarayonida quyidagi imkoniyatlarga ega bo'ladi:

transport, logistika va kommunikatsiya aloqalarini rivojlantirish orqali o'z strategik ahamiyatini oshirish;

Yel investitsiyalarini kiritish va transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish;

xalqaro savdo va tranzit yo'nalishlarida muhim rol o'ynash;

rivojlangan va samarali transport logistika tizimini vujudga keltirish orqali mamlakat raqobatbardoshligini oshirish;

bir qator transport koridorlarining mintaq hududi orqali o'tishini ta'minlash.

Shu bilan birga, transport infratuzilmasi modernizatsiyasi to'la hajmda amalga oshirilmasa va zamonaviy texnologiyalar to'g'ri joriy etilmasa mintaq yana tashqi cheklov va sanksiyalar sharoitiga tushib qolishi mumkin. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi uchun ushbu loyihalarda ishtirok etish jarayonida quyidagi omillarga e'tibor qaratish tavsiya etiladi:

har qanday tashqi hamkorlik mamlakat ichki manfaatlariga mos kelishi uchun bu yo'nalishda ochiqlik va shaffoflik bilan siyosat yuritish;

ushbu yirik investitsiyaviy loyihalardagi ishtirok kelajakda davlat qarzining ortishi va milliy boyliklarning chet el davlatlari nazorati ostiga o'tishi, sarmoyalar, infratuzilma va texnologiyalar keltirish jarayonida xorijiy investorlarning o'z faoliyatida qonunbuzarliklarga yo'l qo'yishiga olib kelmasligi choralarni ko'rish;

xorijiy, ayniqsa Xitoy kompaniyalarining ekologiyaga zarari, O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksidan chetga chiqish holatlari, mansabdor shaxslarni korruptsiya sxemalar orqali o'zlariga "moyil" qilib olish holatlarini aniqlash va mavjud qonunchilikka muvofiq choralar ko'rilishini ta'minlash.

ADABIYOTLAR

1. Nuriddinov S.B., Markaziy Osiyo transport integratsiyasi rivojlanishida Yevropa Ittifoqi transport tizimining roli. <https://www.oriens.uz/>
2. Азимов П.Х., Наджмиддинов Д.И. Развитие региональной транспортно-логистической системы стран Центральной Азии в условиях глобализации мировой экономики // Научно-технические ведомости СПбГПУ. 2019. Т. 12, № 6. DOI: 10.18721/JE.12607.
3. Бекетова О.Ю., Филипович Е.Д., Карпова Н.П. Создание мультимодальных логистических центров: перспективы развития в Центральной Азии // Научный аспект. 2015. № 1–2.
4. Гарбузарова Е. Г. Транспортно-коммуникационный потенциал Центральной Азии в фокусе интересов глобальных акторов. <file:///C:/Users/User/Downloads/>.
5. Роль ШОС в развитии транспортного и логистического потенциала стран Центральной Азии. <https://rus.sectso.org/20211226/808351.html>.
6. Центральная Азия в условиях глобальной трансформации. / Под общ. ред. З.К. Шаукеновой. – Астана: КИСИ при Президенте РК, 2017. – 168 с.